

Temesi-textusok. Temesi Ferenc: 49/49

Temesi Ferenc 70. születésnapjára

1. Szerelmi és korszakregény

A szerelem az egyik legnagyobb ihletadó. Temesi Ferenc regényeiben is rendszeresen vissza-visszatér. Legújabb regényében, a 49/49-ben (Temesi 2018) így látja ezt: „engem a nők irányítottak, miközben írói életemet magam irányítottam” (108). A rejtélyes című 49/49 valójában két regény, vagy másként: két szálon futó regény. A római számokkal jelzett (I–XLIX, azaz 49) fejezet az 1960-as években játszódó kamaszszerelemnek, az arab számokkal jelzettek (1–49) pedig egy negyven évvel későbbi, 2010. szeptember 15-én kezdődő újraéledt szerelemnek a története. A kettő közötti kapcsolatot a két főszereplő: Márk és Ill (Ilona) jelenti. Mindkét szerelem, helyesebben szerelmi próbálkozás egy körülbelül két-két éves fejlődés után kudarcba fullad. A kötetet „Kilencvenkilencedik” címmel jelzett fejezet zárja. Kabdebó Lóránt (2018) a Szerelmesfilmhez hasonlítja: „ez a szerelmes regény is a szétválás útját magyarázza”.

A rejtélyes címről. Temesi szereti a számmisztikát. Szinte valamennyi regényében él a számok, jelek adta többletjelentéssel, hol struktúráképző erőként, hol misztikus háttérrel teremtve. A 49-es szám magyarázata a XVII. (tehát a korai szálon futó) fejezetben bukkan fel: 49 a köztes lét, a buddhista bardo száma; 49-ben sírt fel a szülőszobán Ilona és Márk, vagyis ez a főszereplők születési éve; de 49-es nemzedéknek nevezik az amerikaiak – igaz az 1849-es aranyásó: „forty-niner – gold miner” nemzedéket. A kettős 49 tehát leginkább a két főszereplő azonos születési évszámára utal: 49/49.

A regény két szála tehát szerelmi fejlődésregény: a tizenéves kamaszok egymás kerülgetésétől (mindent, csak „azt” nem), az együtt járástól jutnak el az érettségi utáni első, tervezett szexuális kapcsolatig – ami azután nem sikerül; a magukra maradt hatvanasok újra egymásra találnak, föllevenítik a kamaszkori helyszíneket, szerelmet, beszámolnak a külön töltött időről, megmutatják egymásnak külön életük főbb állomásait, be is teljesül a szerelem, de nem tart soká. A kamaszszerelmet Márk, az kései (ma sokan „szépkorúnak” mondanák) szerelmet Ill szakítja meg. Talán a sok súlyos történet, az elment barátok árnya homályosítja el az újrainduló kapcsolatot: „Halott barátaiddal ismerkedek sorban. Én egy temetővel járok” (159). A negyven év után fellángoló szerelem, külön (ráadásul külön országban: Magyarországon és Norvégiában) töltött évtizedeik, felfogásuk, kialakult szokásaik miatt kevés ahhoz, hogy egyben tartsa őket. Az együttéléshez több kell, mint szerelem, sőt: pusztán csak ifjúkori romantikából fellángoló szerelem.

Temesi ebbe a regénybe is beleírja kortársait, barátait és földrajzi helyszíneit. Sok olvasó számára szokatlan és meglepő, hogy aktuális, ismert nevekkal, helyszínekkel találkozhat egy szépirodalmi műben. Erre reflektál is a regényben az író apja, akinek fiókjából előkerült egy Esterházy Péternek írt levél. A reflexió

közlése felfogható (ön)íróniának: „Évek múlva, ha fellapozza a Termelési regényét, mosolyogni fog e munkáján. Arra is rájön, hogy nem helyes egy regényben kiírni a labdarúgó-kapitány és a csatár nevét. Gondolni kell a későbbi olvasókra is. Nekik ezek a nevek nem jelentenek semmit” (254). És az író most közli az Esterházy Péterhez írt levelet; sőt regénye a két korszak egyfajta dokumentumregénye. Többeket a saját nevéen említi, tehát azonosíthatók, de vannak visszatérő álnevek is. A nagy elődök, kortársak, barátok közt felbukkan Bálint Sándor, Ördögh Szilveszter, Paál István, Baka István, Császár István, Esterházy Péter, Mary Zsuzsi, Bessenyei Ferenc, Mécs Károly, Rózsa Flores Eduardo (Edu). Mint írja: „Barátaim java lenn van... Nekem túl van a világom” (az eltávozott barátok listája a 247. oldalon). Előkerülnek, pontosabban regénybe írónak olyan események nyomai, mint a Babits Mihály tanította Rákosi Mátyás, a Fenyő-gyilkosság, Elbert János és családjának titokzatos halála vagy a betiltott pusztavacsi rockfesztivál. További fiktív nevű helyszínek: Csömör vármegye, Porlód, Tengőd, Balatonbarázda; mellettük valós helynevek is, például Keszthely.

A kettős szerelmi fejlődés- és korszakregény sokféle történetből áll össze, és ezért valahol elsikkad a lélekrajz. Holott a szerelem lelki kérdés. Életünkben is legalább annyira nehezen boldogulunk vele, mint ebben a regényben. A regény vége kissé nyitott marad: miért? De Temesi időben figyelmeztet: „Ha más naplójába beleolvasol, azt kapod, amit megérdemeltél. Mégse tudod abbahagyni”. Valamint: „a nyájas olvasónak eszébe se jusson okulni az én életemből, hiszen erre a célra ott a sajátja” (337). A szerelem körüljárása, leírása olykor mindennapinak ható bölcselkedésekben valósul meg:

Szerelmekbe menekülsz, de mindig véget érnek. Szerelmeid elhagytak, barátaid meghaltak... (269)

Ha az ember (EMBER) arra gondol, hogy valaki, akit ő nagyon szeret, éppúgy szereti, akkor egész lénye felfrissül, munkájának s életének értelmét látja. Hát ez a szerelem. (306)

Az nem lehet, hogy ekkora érzelem nyom nélkül elmúljon egyik napról a másikra. (395)
Nélküled az életem bezárt doboz. De csak neked van kulcsod hozzá. (396)

Ha szeretsz valakit, engedd el. Ha nem jön vissza, nem volt a tiéd. (397)

Mi fáj jobban: a szégyen, hogy elhagynak, vagy hogy nincs szüksége rád valakinek. Fölösleges vagy az érzelmeiddel együtt. Ha egy óra eltörik, attól az idő még suhan tovább. (427)

2. Történetből nagyepika

Az íróról pályaképet írt Vasy Géza (2015) irodalomtörténész. Temesi Ferenc regényeinek szövegtani elemzésével többször foglalkoztam (pl. Balázs 1989, 1998, 2013), az ott leírtakat most nem ismétlem meg. A nagy történetek kis történetekből, mozaikokból állnak össze. Temesi kedveli az aprótörténeteket, sőt történetdarabkákat. A legapróbb, legjelentéktelenebb dolgokra utaló emlékezés mindenesetre lenyűgöző, okát így adja meg: „Mindent, amit kisgyerekkorom óta a rádióban hal-

lottam, ma is tudok” (368). Programja következetes: „mostantól az volt, amire én emlékszem” (175). Annyira, hogy meg is ismétli: „Mostantól az volt, amire én emlékszem. Úgy volt, ahogy én láttam. Öregember mondhat csak ilyet. Fiatalon játszottam a mindentudót” (367). Mert az emlékezet, mint tudjuk: csal, például sajátos antropológiája: „fölfelé mindenkire emlékszünk, aki meg alattunk járt, annak nagyon ki kellett tűnni...” (147). Közrejátszik az emlékezésben a törlés: „Nehéz visszaemlékezni arra, amit egyszer törölt az emlékezet, írta Ferdinandy György” (402). Temesi alkotómódszerének az alapja a kis történetek nagyvá formálása: „Két-három történet van, ami ismétli önmagát, mintha sosem történt volna meg azelőtt. Akár a pacsirták, akik ugyanazt az öt hangot éneklék évezredek óta” (318). Szabályszerű anekdotákat is beiktat, visszatérve a magyar irodalom anekdotahagyományához:

Egy minősített bűnöző ismerősöm mesélte, hogy amikor kamaszkorában bandába verődve éjszaka beszktek a strandra, hogy meztelenül úszkáljanak, ő mindig távolabb tette le a ruháját, mint a többiek. Nem is kapták el soha az éjjeliőrök. Ő ugyanis nem arra futott, amerre a csorda. Amíg másokban hiszel, nem lesz belőled semmi, írta nekem akkor, amikor a hatalom feloszlatta a fiatal írók körét az Írószövetségben, melynek egyik vezetője voltam. (344)

Az anekdotában foglalt bölcsesség már átvezet az idézetekhez. Alkotómódszerének másik jellemzője az idézés. Temesi előszeretettel idéz a (szegedi) folklórból, neofolklórból, irodalomból és különösen sokat angol beatszövegekből. Kölcsönvesz mondásokat, kicsit azt is sugallva, hogy valójában minden gondolatunk kölcsönben van nálunk, és vagy továbbadjuk, vagy majd mások adják tovább. Végeredményben ez az emberi kultúra. Egyes idézetek csak irodalmi „áthallások”: értelmes szomorúak (403 – Ady). Példák a „Temesi-textben” előforduló idézettípusokra:

Somlyó György: az irodalom népünk második nyelve. (279)

Veres Péter: Az író minden ember nyelvén beszéljen, legyen nyelvérzéke. (282)

Mark Twain: Igyekezzünk úgy élni, hogy halálunkkor még a temetkezési vállalkozó is megkönnyezzen minket. (317)

Albert Camus: Hosszú távon mindegyik kontinens (sárga, fekete, barna) a vén Európára borul. Éhesek, nem félnek a haláltól. (318)

Aki jobban szeret, az alul marad, és szenvedni kénytelen (Tonio Kröger). (359)

Temesi előszeretettel él különböző típusú, idézetszerű szentenciózus kifejezésekkel:

A sors gyors. Én vagyok lassú. (85)

A beszéd az időé, a hallgatás az örökkévalóságé. (126)

Ha jól csinálod, egyszer elég is fiatalnak lenni. (146)

Csak két utat hagy a sors: vagy temetsz, vagy temetnek. (151)

Az öregség megkurtítja az utakat, rövidre fogja a pórázod, és lassan magadba zár. (285)

Az élet rövid, a művészet is... (285) (Az ismert latin mondás eltorzítása. Eredetileg: ars longa, vita brevis, azaz a művészet hosszú, az élet rövid.)

A szerelem nem mindig boldogít. (307)

Isten nem kockázik, de a végzet sakkozik. (322)

A senkik mindig olyan színűre festik magukat, ami épp kell. (327)

A macskák szabadok, nem úgy, mint az ember. (369)

A szentenciózus mondatok egy verbális mozaikvilágot tükröznek. Az író többféleképpen is kiszól a szövegből. Olykor feltűnő módon, szöveges, csupa nagybetűvel kiemelt ZÁRÓJEL közé iktatva egy gondolatot, máskor ekképp: „Ilyenkor egy rossz regényben csöngetnek” (382); „Jeszus! A süteményem, és már rohant is a házba” (392).

A Temesi-text kezdetektől legjellemzőbb módja a szövegfajták sokfélesége. Regényeiből kirajzolódik egy ember dokumentarizmushoz közelítő szövegvilága: e-mail-váltás (levelezés), vers, (angol, magyar) zeneszöveg, jegyzet, önpárodia/jelenet (Bartók Béla), hír, hirdetés (helyi hírlap), kocsmanevek, hangjáték (Skype-on), útikönyv (apja megjegyzéseivel), plakátszöveg, ironikus búcsúlevelek, kamaszkori levelek, napló, ballagási beszéd, különféle listák: könyvcímek, eltávozott barátok névsora. A multimediális szövegek alapmintája is megjelenik egyetlen fejezet erejéig: fénykép 1968-ból (XL. fejezet). A fejezetek jellege mellett hosszúsága is különböző. A XLV. fejezet mindössze ennyi: „Mi lett a közel fél évszázaddal? Se kép, se hang. Se Ilona, se Márk” (384).

Mint látható, a Temesi-textus a legapróbb részletekből, hétköznapi tárgyakból, gesztusokból építkezik, azután belevág egy filozofikus kijelentés, erős bonmot (elmés, szellemes mondás, találó megjegyzés, sőt akár apró adoma).

3. Az elbeszélés sokfélesége

Temesinek nemcsak kistörténeteit, a történeteket hordozó kisműfajait, hanem alkotásmódját is a sokféleség jellemzi. Az elbeszélés (narráció) hol egyes szám első személyben személyesen folyik („Többször elsírtam már...”), hol, akár történeten belül áttér „átképzéleses” egyes szám második személyre („szólsz a fizetőnek”), majd átvált elbeszélő harmadik személyre („Érzéki ajkán kívül semmi feltűnő nem volt rajta”). A beszédidézés alapesetben lehet egyenes beszéd (oratio recta) és függő beszéd (oratio obliqua).

Egyenes beszéd: „Szólhattál volna, mondta Márk” (bár nincs gondolatjel, záró írásjel, egyértelműen kiderül, hogy ezt szó szerint ki mondta, 95).

Függő beszéd: „Bébi azt mondta, orgonájuk is lesz” (a megidézett személy szövege beépül az író szövegébe, 95).

Es az idézett beszédnek vannak még további sajátos esetei: az átmenet a szabad függő beszéd, sőt – Benczik Vilmos (2006: 182–6) által leírtan – szabad egyenes beszéd.

Szabad függő beszéd: „Nem is sejtette, hogy Ilonának is ő lesz a legelső kapcsolata, és nem a madárlátta szerelmek jutnak neki, mint később” (nem tudható, hogy ezt a főszereplő vagy a narrátor gondolja, 96).

A szabad egyenes beszéd esetében az elbeszélő a megidézett beszédet nem különíti el látványosan, így az olvasó nem mindig tudja, hogy kinek a szövegét olvassa. Temesi gyakran él ezzel a rejtélyes formával:

Szabad egyenes beszéd: „Jól nézel ki, most hánytál? Ez köszönés volt. Hova mész?” (95).

Temesi a legváltozatosabb módon, egymásba olvasztva alkalmazza ezeket az elbeszélői, beszédidézési módokat, ezzel olykor nem kevés fejtörést okozva olvasójának.

4. A Temesi-textusok további nyelvi jellemzői

Temesi hagyományos írói módszereket is követ. Ebben kiemelkednek költői jelzői, hasonlatai: *Hangja, mint a sóhajtó rété...* (5), *mézszőke* (haj) (5), *októberkék* (15), *hars utcazaj* (42), *érdes, törkölypálinka színű hang* (156), *alföldi szotyka szél* (213), *az ablakgombbal virgonc, madárhangú tengeri levegőt engedtem be a kocsiba* (302), *szeme fekete felhők ülte tó* (421). Tájleírások: „korán lebukott a vérvörös nap egy hegy mögé, csak a rózsaszín legyezője világított még egy darabig” (303). Hogy ez valamiféle program is az írónál, mutatja, ahogy Jókai Móra reflektál: „A tájleírások tekintetében a romantikus írók verhetetlenek. Jókai Mór, a legnagyobb magyar író, egész fejezeteket szentelt nekik. Akkor még volt mit ábrázolni. Am a múlt századi olvasók, a huszadikosok átlapozták őket” (301).

Temesi szinte fürdik a szójátékokban. A két korszak (szocializmus-jelenkor) összevetésében sokszor előkerül a szocializmus, illetve terminológiája, de szinte mindig szójátékos formában: *cucilizmus* (93), *másizmus-leszmajdizmus* (93), *szabad dűlásunk* (93), *szocnyalizmusnak* (111), *szocjalista* (117), *szocizmos* (197), *szócsalizmus* (209), *mátrixista-pesszimista* (333).

Fölfigyelttem egy sajátos szójátékára az úgynevezett ikonikus vonzásra, amikor a hasonló hangzású-alakú szavak tudatosan egymás mellé kerülnek, mint egy rímelnék egymásra: *KISZ (No Kiss!)* (9), *a kizsesek, ezek a kis eszesek* (11), *A rozsomák oszon a rozson át* (104), *lány-lény* (171), *lehányt a sugárútra. Sugárban* (177), *elszánt és nem álszent ellenzője* (250), *franciák fanyalognak, az angolszászok alakoskodnak, a spanyolok spekulálnak* (287), *Vége a dalnak és a balnak* (374), *Tánc vagy lánc?* (420). Az ikonikus vonzás olykor rigmus formájú: *Tripper, kankó, együtt frankó!* (102). Kedveli a nyelvújítást: *szólatatlan ásványvíz* (12), *elektromos kép, skype* (82), *internetes képtelefon* (312), *hamburger – húsos szendvics* (325). Tréfás nyelvi formulák: *tanarat* (16), *pincnök* (125), *gatyaváltás* (126), *pincellér* (127), *nékosz, szövosz, kisosz – nem görög istenek, hanem országos szövetségre végződő betűszavak a szocházában* (173), *macskakölyök köves utcák* (287), *ártótiszt* (329). Szleng, ifjúsági nyelv: *tüntizhetsz* (61), *sztálingózott a hó* (210), *battyogtam* (219), *holt mátón támolygott* (338).

5. Összefoglalás

Temesi Ferenc egyedi alkotásmódja, összetett stílusa bár sokszor ellentmondásos, ellenállásra ingerlő, ám mélyén mégis ott van egy erős etikai és nyelvi biztonság. Az író több nyelven beszél (ez a regény is tele van a beatkorszak zenéjének angol

idézeteivel), angolul is tud írni, de csak magyarul akar. Szinte minden regényébe belecsempészi a magyar nyelvvel kapcsolatos hitvallását, jelen esetben így: „Az idegen nyelvek szeretője, de a magyarnak hites szerelmese voltam” (242). Ebben a szerelemben sok olvasójával osztozik, úgyhogy a sikertelen, boldogtalan szerelem végül is feloldódást kap egy tágabb szellemi közegeben.

SZÉPIRODALOM

Temesi Ferenc, 2018. *49/49*. Scolar, Budapest.

SZAKIRODALOM

Balázs Géza 1989. Szövegszerkesztési sajátosságok Temesi Ferenc Por című regényében. *Magyar Nyelvőr* 113: 314–26.

Balázs Géza 1998. Az irodalmi szöveg szövegtani-stilisztikai elemzése. Temesi Ferenc trilógiája (Por-Híd-Pest). In: Sipos Lajos (szerk.): *Irodalomtanítás az ezredfordulón*. Pauz-Westermann, Celldömölk, 874–89.

Balázs Géza, 2013. Bartókiána, a Temesi-hipertext. *Magyar Nyelvőr* 137: 31–47.

Benczik Vilmos 2006. *Jel, hang, írás. Adalékok a nyelv medialitásának kérdéséhez*. Trezor, Budapest.

Vasy Géza 2015. *Temesi Ferenc. Közelképek írókról*. Magyar Művészeti Akadémia, Budapest.

KRITIKA

Kabdebó Lóránt 2018. Fellángolások. Temesi Ferenc szerelmes regénye. *Magyar Idők*, Lugas, 2018. november 10. 15.

Balázs Géza

egyetemi tanár

ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszék

Partiumi Keresztény Egyetem

SUMMARY

Balázs, Géza

Temesi-texts. Ferenc Temesi's 49/49

For the 70th birthday of Ferenc Temesi

Ferenc Temesi is an outstanding prose writer of present-day Hungarian literature. His love novel entitled *49/49* was first published in 2018. The paper introduces the textological/stylistic structure and devices of the novel, with generous text samples. It points out its text construction based on small prose, its documentary character, its sententious and intertextual, and iconic, way of text construction, as well as the plurality of narration (speech representation) found in the novel.

Keywords: Ferenc Temesi, short prose, documentary, sententiousness, intertextuality, iconic text creation, plurality of modes of narration (free reported speech, free direct speech).